

ЗБИЙВІЧ

— Мамко мої солодкі, я такий слабкий, прости Господи, як мукачівське пиво, — крехче дід Мішо, підготовуючи піч дровами.

— То все дощі, — розважливо резюмує баба Фіскарошка, прозвана так за довгий язик і смачну бесіду. — Налетіли, як ердильські цигани, і вже третій день їх і мітлюю не виб'єш із села.

— Мамо, осел рогатий уже встав, марішку'му зелену*? — гукає із сіней батько.

Осел рогатий — це я. Прокинувся вже давно, проте лежу під периною, як пуголовок у намулі, із заліпленими очима і не маю бажання не те що вставати, а жити взагалі. Добігає моє солоденьке літо, через кількадень школа, і я мушу нині обрізувати свій хвіст — перескладати екзамен із біології. Чесно зізнатись, щорічне перескладання шкільних іспитів для мене вже стало ритуалом — і не вельми потерпаю. Проте сьогоднішній — винятковий: біологію перескладаю в пана вчителя Іштвана Фийси. А це все одно, що йти живісінькому в пекло або свідомо дати вирвати собі всі здорові зуби.

Наші стосунки із паном Фийсою завше тримались і на висоті, і на видноті, адже вчитель був нашим першим сусідом. І вся наша вельми колоритна і неповторна родина цим фактом дуже пишалася. І коли хто й називав нас бандитами з великої дороги, ми з гордістю відповідали: «Зате наш сусіда — живий учитель!». І мовилося це з такою гідністю, немовби ми були прямі нащадки імператора Франца Йовжки, і це давало нам повне право займатися злодійством і розбоєм. Втім, кровне родство із паном імператором, сумнівно, чи додавало би нам такої

*Незлюблива лайка.

сімейної пихи, як сусідство із паном Фийсою. Річ у тім, що, навчаючись у тридцятих роках у Будапешті, пан учитель — на той час еталон чоловічої вроди — був вхожим в елітні аристократичні кола, де й познайомився із майбутнім правителем Угорщини адміралом Горті. І нібито пан регент Горті особисто ручкався із паном Фийсою. Цей факт настільки глибоко вразив нашу бабу, що вона при зустрічах із паном учителем геть лишалася розуму.

— Пане Фийсо, спадьте на Бога, дайте'ми поцілювати ту вашу ручку, яку сам його величність Мікловш Горті держав у своїх руках! — вирячивши очі, шепотіла вона.

— Анцьо, вера Божа, йдіть від ня під листя й траву, — перелякано сахався, як нечистої сили, пан учитель. — Змізніть* 'ми наохтема** з очей і повісьте колодицю на писок, бо коли почує!.. О, сили праведні, коли якийсь безпекаш почує про його величність Міклоша Гортія, то ані святі, ані грішні не позбирають моїх кісток по величайших просторах Сибіру.

Баба, будучи вихована у глибоко релігійних традиціях, свято вірила, що всяка влада і величні мужі, які її представляють на землі грішній, — посланці Всевишнього. І тому з однаковою шанобливістю ранком кланялася Гітлеру і Леніну, Гортію і Сталіну, Масарику і Хрущову... Портрети цих та ще деяких інших «вождів», при яких довелося жити-вікувати бабі, висіли рядочком у комірчині, яку дідо постійно тримав на замку. Нікому навіть на гадку не спадало, що люди, які ніяк не могли поділити між собою незмірно велетенські земні простори, небеса і води Господні, заради яких гинули мільйони, зникали народи і держави, тепер умістилися у крихітній селянській комірчині. І всім було просторо, і всім було затишно й блаженно...

У сліпому поклонінні вождям моя баба мала ще одну вельми характерну звичку: коли поклонялася, скажімо, Гітлеру, обов'язково завішувала рушником портрет Сталіна. А коли хрестилася перед ликом Ференца Йовжки, винувато дивилася на Хрущова й перепрошувала:

*Щезнути. **Назавжди.

«Перебач'ми, Микито...». А коли зрідка зітхала перед портретами Маленкова чи Кагановича, оглядалася на Міклоша Гортія й сердито гаркала: «Не сверли ня своїми пулькатими очами, бо то й ти винен, што они, закляття би їм, — туйки»... Потім замикала вождів на колодицю, ставала перед іконою Спасителя й каялася: «Но та пак што маву робити, Божіньку?.. Наслав'ись їх на нашу бідацьку голову, то мушу їх, марішку їм зелену, яось за-добрювати, аби ще більшої біди не начинили».

Звичайно, пан Фийса не відав, що для баби він був не просто сусідом і вчителем, а уособленням живої історії, ба навіть помазаником. Адже він не просто бачив, а й ручкався із самим регентом Міклошом Гортієм. І коли, бувало, пан Фийса до безтями напивався в корчмі, а відтак безтурботно спав під плотом, баба нікому не дозволяла його торкатися. Сама звалювала вчителя на плечі і несла додому: несла ніжно, як дитину; несла бережно, як дорогоцінну реліквію. Несла щаслива й усміхнена, і все їй здавалося, що тягне на собі не просто зневіреного й спитого вчителя, а шмат європейської історії.

— Митьку, ану ж не забудь із собою взяти на екзамену тайстру із грушками... Такі, нівроку, м'якенькі, як гів... — якраз на зуби пана вчителя, — напучує мене баба, лаштуючи до школи.

— Їжака йому в рот, матір'му душу! — кисло кривлюся.

— Ти што злословиш, криволабий чорте, — лускає мене по потилиці баба. — Та ци знаєш, што пан Фийса був першим цімбором* Мікловша Гортія, а його покійний нянько, розказували, най будуть прощені, мої мамка, пив на брудершафт із самим Ференцом Йовжком. Скотина ти невчена!

І баба знову з усього розмаху гостить мене п'ятірнею в потилицю. Дідо, почувши гамір, влітає із сіней і, не розібравшись, вліплює мене по вуху — аж дзвони загули в голові і світ поплив у печальнім вальсі. Лець отямившись, притьмом хаплю тайстру із «м'якенькими, як гів...», грушками і прожогом вискакую у двір. Тут наразі

*Товариш.

збиваюся з батьком. Йому, бачте, саме припекло в цю мить заносити в хату відра з водою. Звісно, відра, немилосердно гуркочучи, — в один бік, а золотий батько, безбожно згадуючи небеса, — в протилежний... Від нього на щасливу доріженьку теж отримую дарунок: одне з порожніх відер, кинуте моїм рідним няньком, таки наздоганяє мене на вулиці і голосно лупить по хребтянці — аж булькнуло межі ребрами.

— Пси би тя гонили, здохляку! — кричить за мною нянько. — Лиш прийди'ми домів! Я тя на воротах повішу, абись ворони і мачки* лякав!

Із такими сердечними зиченнями від рідних і близьких я й відправляюся на перездачу біології.

По затяжних серпневих дощах вигодинювалося. На небесах одне за одним почали навстіж розчахатися голубі вікна, сяючи молитовною чистотою і криничною свіжістю. Тільки над самим Мукачевом ще громадилися і вовтузилися хмари. Але це вже були не нахмурені, а добрі, лагідні й білосніжні, як городське морозиво, хмари. Вони навіть бентежно пахли тим омріяним таємничо-солодким морозивом і ще багатьма-багатьма чарами недосяжного і незбагненного для нас життя. Густо і смачно вулиці парували; горобці на деревах мітингували; гуси по канавах філософствували; мудрі літні квіти по людських городцях печально прощалися із бадьорими і самовпевненими осінніми. Тим часом собаки від двору до двору перегавкували один одному новину, що я власною персоною йду в напрямку школи. І в ту ж мить, гірко скиглячи, із жахом тікали подалі від біди. Світ і життя загалом були прекрасними. Ось коли б із цього дня викреслити мій повторний іспит. Не стільки іспит, як учителя...

Наші особисті взаємини із паном Фийсою не завжди складалися ідеально, проте конкретно і по-діловому: я постійно крав для пана вчителя із підвалу діда вино й обмінював на терпимі для мене оцінки. Ні, не відмінні, бо упаси Боже, коли б я отримав у школі п'ятірку, ця б новина вразила все село і найближчі околиці не менш

*Коти.

гучно, як, скажімо, вбивство принца Фердинанда в Сараєві. А всі наші вчителі або оніміли б, або злягли б із тяжкими серцевими нападами. А про родину вже й не мовлю — всі наші Данки навіки зареклися б пити і красти. Отож, потерпаючи за здоров'я й долю рідних і близьких, я задовільнявся воронами, тобто трійками, а ще рідше — це вже на великі свята — стільчиками-четвірками. Ця ідилія тривала б до кінця моїх ходінь по муках-науках, коли б не трапилася історія із біологією.

У шкільному житті я завжди міцно й несхитно тримався за мудру пораду моєї баби Фіскарошки: «Не бери дурного до голови, а тяжкого до серця». А оскільки наука ні за якого пана не хотіла лізти в мою солomonівську мачкітру, то я вважав її суцільним дуром.

І тут нічого не вдієш: Господу, видно, було угодно сотворити мене розумним лиш на один бік голови. От наука не береться до мене, але, даруйте, який круглий відмінник знає, приміром, яким чином, не відкриваючи дідового підвалу, натягнути із бочки вина для пана Фийси? І це робиться так, що нікому і в голові не зблисне, що тут причетна людина, — всі вважають це збитками нечистої сили. А про моє вміння впливати на ближнього і спонукати його до неймовірних вчинків рідня панічно боїться й згадувати. Останньою жертвою мого згубного впливу став рідний нянько. Йому голова колгозу Іван Шайта на прізвисько Гербіцид доручив восени відвезти додому начальникові міліції підводу яблук: джонотани, золоті пармени, батулки, шоварки були такими красивими, наче викохались у райському саду. А в нас, як на біду, яблука того року не вродили, а те, що зібрали, годилося хіба що на сушениці й корм худобі.

До міста, на свою біду, батько взяв і мене. Їхали ми, а міліцейські яблука мені, як бджоли, перед очима — миготять і миготять. І так вони звабливо пахнуть, і так уже сміються дівочими щоками — прямо тягнуть до гріха.

— Няню, ви што, на правду впали з постелі на голову? — врешті не витерпів я. — Ви што, на правду ці

яблука повезете мацкалям, а ми взимі будеме гнилиця-ми писки квасити?

— Тпру-у-у! — потягнув няньо на себе віжки. — А ти, солонівський гатьоше*, што би хотів?

Я незмигно подивився нянькові у вічі й твердо сказав:

— А ми завернемо додому, ці яблука висиплеме в ко-мору, а наші гнилиці насиплеме міліціштові...

Няньо, наче причумлений, підтакнув головою, покірно розвернув серед дороги коней, і ми спрямували додому.

Наступного дня Гербіцид з піднесенням подзвонив начальнику міліції і запитав, чи доставлений вантаж і яке вражіння...

— Твої яблука, дорогой, глотать би только жопой, — цьвіркнув крізь зуби сердито начальник міліції. — Ти у меня, едрі твою качалку, так попляшеш за етот троян-ській подарочек, что вместо волос у тебя на башке зуби будут проізрастать...

— Но, Симку, спадьте на Бога! Тим мацкалям нічим не вгодиш, — забідкався Гербіцид, зустрівши батька. — Такі яблука лем у Єрусалимі на Великдень святити, а мацкаліско казав, жеби я їх гузицею ів...

— Так... так... Маєте правду, пане голово... — сполот-нів сигіняшний** нянько, відчуваючи, як зо страху в нього вмить замерзають нутроші і зупиняється серце.

З тих пір не минає тижня, аби Гербіцида не трусили якісь перевірки. І найтрагічніше: бідний, не може збагнути, за що йому така кара, — він так і не дізнався про нашу диверсію. Але найбільше жаль батька: щодня на чім світ кляне мене, вечорами довго, пристрасно молиться і б'є поклони. А ночами не спить, крехче, тяжко зітхає і, видно, все чекає, коли за ним приїде і крякне під воротами «чорний ворон».

Якимось дивом маленькі іскорки просвітління і зацікавлення часом — хоч і з великими трудами — таки пробивалися до моєї голови. А оскільки це було дуже рідко, то такі дивовижні події ставали справжньою революцією, чи, точніше, великим стихійним лихом, від

*Малоімущий чоловік. **Бідолашний, нещасний.

якого потерпали всі. Подібне трапилося і того дня, коли на уроці біології... От бачите, ще й тепер: тільки згадав про науку, голова вмить наповнилася безпросвітнім туманом і нічого не може згадати...

Так ось, того дня на уроці біології пан Фийса розповідав про походження людини. Звісно, я був вельми далеко від уроку і місця походження сучасної людини. В цей момент я подумки накреслював найбезпечніші підходи до курника нанашкулі* Гітлерки, а заодно проробляв плани, як видурити десять рублів від діда Наполійона. І треба було такому статися, що в цю мить мені в голову залетіла та рідкісна іскра просвітління й зацікавлення наукою. Краєм вуха із учительових слів зачепив, що людина походить від мавпи. І хоч я виховувався в сім'ї побожній і твердо засвоїв, що людина пішла від Бога, а ще точніше — від Адама і Єви, не це відкриття ошелешило мене. Я миттєво глянув на портрет Леніна і підніс руку. І хоч учитель ще не закінчив своєї оповіді, моя піднесена рука була у класі такою епохальною подією, що пан Фийса одразу перервав урок і дозволив слова.

— Пане Фийсо, а товариш Ленін, най ся не приказує, теж пішов від мальфи? — запитав нелукаво, посусідськи я, спрямувавши палець на портрет.

Клас коротко гримнув сміхом і зацікавився. Пан Фийса безпорадно оглядався навкруги й, наче над прірвою, шукав якоїсь опори. Обличчя якусь мить розпливалося в дурнуватій посмішці, відтак враз скам'яніло, наче пану вчителю водномить увігнали в сідницю розпечену залізяку. Тим часом клас крадькома пас очима Маню Крумплянку — доньку колгозного партійного секретаря, любовно прозваного в селі криволабим Гебельсом. Маня в нас виконувала функцію такого собі шкільного осередку комітету держбезпеки.

Мовлене мною, видно, ошелешило й її, бо сиділа, надувши, як польова жаба, щоки, і, наче білка з дупла, тільки блискала маленькими очима-гудзиками: блись-блись, блись-блись...

*Хресна мама.